

Missale Lundense.

Den liturgiska forskningen har under detta århundrade gått framåt över hela världen. Upptäckten av kultens utomordentliga betydelse för den kristna Kyrkan liksom för religionen över huvud taget, har liksom den nyvaknade liturgiska rörelsen befordrat intresset och iver för liturgiskt studium både bland teologiska forskare och praktiska kyrkomän.

Även i Sverige har denna tendens gjort sig märkbar. Den nya religionshistoriska skolan i Uppsala med namnen Widengren och Egnell har låtit den liturgisk-ritualistiska tolkningen av religiösa texter och icke minst Gamla Testamentet, bli av avgörande betydelse. Den svenska gudstjänstens historia, för vilken knappast någon intresserat sig sedan Sven Baelters dagar, började man redan på 1850-talet intressera sig något för, men först med Ullman och sedan Quensel, Lizell, Rodhe och Helander möta vi de banbrytande namnen, då det gäller utforskandet av de senaste 400 årens liturgi-historia. Arbetet är icke avslutat. Oerhört mycket återstår. Den som följt med i L. P. S. skriftserie eller studerat Peters publicering av liturgiska handskrifter i denna tidskrift kan ana, att väldiga och svårtillgängliga forskningsfält öppna sig. Här gäller det att nå och utforska den faktiska liturgiska traditionen, sådan den titt sig i vår Kyrka, ty det visar sig att denna når man icke blott genom studium av de officiella handboksutgåvorna.

Denna forskning har berört de senaste 400 åren. Men Kyrkan i Sverige har en historia liksom en liturghistoria, som omspannar nära 1000 år. Vad har gjorts åt de övriga 500 årens liturgiska utveckling? Frånsett Lindbergs dissertation, som behandlar vissa av de rörliga delarna i de svenska medeltida missalena, samt Dr Tony Schmidts skrifter, där vi icke få glömma det nyligen utkomna *Vallentunamissalet*, har praktiskt taget intet gjorts häråt. Antingen har man menat att den medeltida svenska Kyrkan hade romersk katolsk ritual och därmed avfärdat kravet på dess utforskning utan att inse, huru den svenska Kyrkan då hade en i alla stift växlande gudstjänstordning eller också har man givit upp inför uppgiftens svårighet. Att denna inställning varit vådlig, visar sig inte minst när det gäller studiet av 1500-talets genomgripande kulturreform.

Det är ganska vanskligt att förstå den tiden om det liturgiska ve-tandet börjar med 1500-talets Tyskland. Det hände att Quensel, när han skulle skildra den medeltida svenska mässan, använde det reformerade pianska Missale Romanum som källa. Metoden torde icke befordra vetenskaplig exakthet.

Orsaken till det ringa intresset för den medeltida svenska tradi-tionen är även att söka i svårigheten att nå materialet, liksom i uppgiftens väldighet. Ty det gäller att leta sig fram bland en mängd svårutforskade handskrifter och en djungel av hopplöst hopblandade och skadade handskriftsfragment, samt ett vackert bestånd 1400- och 1500-talstryck av de flesta stiftens mässböcker, tideböcker och handböcker. Vidare gäller det icke, som efter 1500-talet en relativt enhetlig tradition för hela riket, utan det gäller åtta olika stift, där enhetligheten heller icke var fullständigt genomförd, och dessutom tillkommer ett antal ordnar med sina egna ritual. Dessa traditioner måste sättas in i sitt internordiska och in-tereuropeiska sammanhang.

Då nu uppgiften är förelagd att tränga in i detta forskningsom-råde, måste en viktig uppgift vara, att låta de svåråtkomliga käl-lorna bli tillgängliga för forskningen. Något är redan gjort. Isaak Collijn utgav det nyupptäckta Manuale Upsalense, den tyske kyrkorättslärd Joseph Freisen de övriga tryckta manualena. Ingen har emellertid vågat sig på något brevarium eller missale förrän i år, då till Lunds domkyrkojubileum en praktfull faksimileupp-laga av Missale Lundense 1514 utkom, vilken ingår i L. P. S.:s urkundserie såsom nr IV. Det var Birger »med Guds nåd ärke-biskop i Lund, Sveriges primas och den apostoliska stolens legat» som lät rätta och förbättra domkyrkans mässeordning och befalld kaniken, magister Christiernus Pedersen att i Paris ombesörja tryckningen för att så ernå en större enhet i mässans firande över hela stiftet »så att Gud och alla hans helgon i alla kyrkorna en-dräktigt och med en mun måtte förhärligas».

Det är svårt att tillfullo uppskatta värdet av denna utgåva. Det tillkommer framtiden. Oss tillkommer att glädjas åt upptäckten av det ena värdefulla efter det andra. Lundatraditionen har tvivelsutan varit ytterligt betydelsefull för hela Norden. Ärkebiskopen var ju Nordens främste. I Lund möttes Nordens kyrkomän. Det är icke otro-ligt att vissa böner t. ex. ur Ordo Missae över Lund vunnit insteg i övriga stift, utom naturligtvis Upsala, där man med utomordentlig envishet och konservatism höll fast vid en enkel, ålderdomlig

och särpräglad tradition. Det tillkommer framtidens forskning att närmare klargöra huru härmed förhåller sig.

För nutidens och framtidens svenska gudstjänstliv kommer säkerligen denna utgåva att äga betydelse. Här finnes en rikedom av sköna böner och sånger till mässan, som tvivelsutan kan komma väl till pass, då det gäller att berika våra nuvarande böcker med t. ex. tacksägelseböner efter nattvarden. 1500-talet förmådde ju blott översätta kollektbönsserien. Lundamissalet äger även i sin textordning intressanta ting. Alla tre julmässorna ha enligt ur-gammal kyrklig ordning tre textläsningar: ur profeterna, breven och evangelierna, vidare finnas för de gamla stationsdagarna, onsdag och fredag, året runt epistel och evangelium, vilket f. ö. är mycket sällsynt redan i 1400-talets mässbokstryck. Det är icke omöjligt att denna serie kan komma väl till pass om man vill följa någon gammal tradition vid de allt vanligare vardagsmässorna. Detta synes så mycket nödvändigare för oss än för medeltidskyrkan, som vi icke i samma mån som den ha de många helgondagarnas mässor att variera med. Om framtiden ville eftersträva större enhetlighet i Nordens Kyrkor, kanske enade i en enda under metropoliten i Lund, så att icke var Kyrka ginge sin väg, som nyligen skett här vid evangeliiboksrevisionen, då kunde måhända Lundatraditionen komma väl till pass, som grundval för en revision.

Docenten Bengt Strömberg har författat en efterskrift till Missale Lundense, där han med stor sakkunskap ger inblick i missalets tillkomst samt belyser den liturgiska utveckling, som ligger bakom denna slutgiltiga upplaga, och vissa egendomligheter i den rituella utformningen av mässan t. ex. den omdiskuterade rubriken om kyssandet av korset i mässans begynnelse, där han tvivelsutan kommit till den rätta lösningen vad lundatraditionen angår.

Registren, som äro utomordentligt väl gjorda, lämna knappast något övrigt att önska och äro till ovärderlig hjälp vid bokens användning. Möjligen kan man undra, varför liturgiska formler som »flectamus genua» icke äro medtagna då »pax tecum» finnes med. Kanske hade det varit till någon hjälp om epistlar, även gammaltestamentliga, tryckts för sig, och lectiones i mässor med tre eller flera texter samlats i en egen grupp. Register över votivmässorna hade även varit värdefullt så att man icke varit enbart hänvisad till introitustexterna. Dessa obetydliga anmärkningar äro blott gjorda för att vissa huru utomordentligt välgjord registrering är. Någon in- eller utländsk utgåva med bättre torde icke stå att uppbbringa.

I England, där sedan länge liturgisk forskning bedrivits intensivt, ha flera sällskap bildats, vilka utgivit liturgiska källor icke blott till engelsk rit utan även kontinental, ja medan vi i Sverige varit likgiltiga har Yesterton givit ut »The mass in Sweden», där förutom Röda Boken och andra senare svenska liturgier, med engelsk översättning även en medeltida mässeordning för Upsala: Surtees Society och Henry Bradshaw Society äro de mest kända sällskapen. Deras publikationer äro mera sällan i faksimile, och kunna därför synas lättillgängligare, även som de äro försedda med ganska utförlig kommentar. Missale Lundense ställer, emellertid vad förnämlighet beträffar, dessa i skuggan. Det torde även överträffa Pragmissalet, som utkommit i faksimile och kan mycket väl mäta sig med de praktfulla utgåvorna av karolingiska evangeliibandskrifter och det engelska Sarumantifonalet. Äran härför tillkommer Malmö ljustrycksanstalt och dess chef John Kroon. Är det en alltför djärv önskan, att Lundamissalet skall vara blott det första i en serie med medeltida svenska liturgiska tryck och varför icke handskrifter därtill? Här väntar Upsalatraktionen, här väntar det kanske förnämligaste av medeltida svenskt tryck Missale Strengnense och av handskrifter finnas en mängd synnerligen värdefulla och hittills av forskningen praktiskt taget outnyttjade dyrgripur.

Kunde detta önskemål infrias skulle möjlighet givas till ett grundligt studium av gudstjänstlivet i Sveriges medeltid. Huru betydelsefullt detta vore för oss i Sverige liksom för hela den västerländska liturgiforskningen i synnerhet nu, när en stor del av kontinentens liturgiska källskrifter för alltid gjorts otillgängliga för studium eller äro dolda bakom »järnridån», kan icke sägas.

E. Sg.

Jungfrun Maria i svenskt gudstjänstliv efter reformationen.

I SKEDA socken i Östergötland hände det någon gång mellan åren 1630 och 1650 att »H. Ingrid i Ingabo, H. Margareta i Wargsäter, H. Elsa i Herkesta och H. Anna i Moo haua låtit mååla på tuårwäggen widh Mariae Altare»¹⁾. Notisen är intressant. Först

¹⁾ Skeda kyrkoarkiv KI, 1 s. 67.